

Kecskés Tibor

Debrecen belvárosának rehabilitációja az 1990-es évektől napjainkig

(Bel)városrehabilitáció Magyarországon

Magyarországon részben gazdasági okokra, részben a helytelen várospolitikai döntésekre vezethető vissza, hogy az 1980-as, 90-es évek fordulójára (rendszer-váltás időszaka) jelentősen csökkent a városok fejlődési üteme, sőt helyenként a stagnálás, majd hanyatlás jelei mutatkoztak: csökkenő ipari termelés, növekvő munkanélküliség, kedvezőtlen népesedési mutatók stb. A beruházások, fejlesztések elmaradása a városi környezet leromlását eredményezte. A negatív hatások a belvárosokban hatványozottan jelentkeztek. A túlszűfoltta váló, közlekedési és környezeti problémákkal küzdő, vonzerejüket fokozatosan elvesztő városközpontok jövője bizonytalanná vált. Miközben egyre kevesebb beruházás, fejlesztés történt az egyébként drága belvárosi területeken, kezdetét vette (karbantartás hiányában) az épületállomány romlása, értéktelenedése, a slumosodás. Mindez pedig hatással volt a népesedési mutatókra is. A tehetősebb, sok esetben magasabb iskolai végzettségű családok helyét szegényebb családok foglalták el, köztük voltak önkényes lakásfoglalók, nemkívánatos egyének is (bűncselekmények elszaporodása, gettósodás).

Ahhoz, hogy a (bel)városokat vonzóvá tegyék a befektetők és letelepedni vágyók előtt (nemzetközi példákat is felhasználva) szükségessé vált a belvárosok megújulását célzó városrehabilitációs tervek kidolgozása. Már az 1970-es években születtek olyan tanulmányok, melyek Budapest belső városrészeinek rehabilitációját sürgették. A várható magas költségek miatt azonban a tervek nem valósultak meg. Nem így a sokat idézett ferencvárosi tömbrehabilitáció, amely a 80-as évek végén vette kezdetét és a rendszerváltás után, a 90-es években teljessé vált. A rossz állapotú, lebontott épületek helyén újak épültek, miközben megújultak a közterek és bővült, valamint színvonalában javult a helyi ellátás is (Izsáki É. 2003., Kovács Z. 2008). Fontos megjegyezni, hogy a tulajdonviszonyok is befolyásolják az egyes városrészek átépítésének esélyeit, illetve ütemét. Budapest esetében például azért kezdődhetett elsőként a Ferencváros

rehabilitációja, mert a rendszerváltást követő privatizáció után is viszonylag sok ingatlan maradt az önkormányzat tulajdonában (Meggyesi T. 2005).

A magyarországi történelmi belvárosok, városmagvak rehabilitációjára az 1980-as években több próbálkozás is történt (pl. Győr belvárosának helyreállítása). A magyarországi városrehabilitáció jellemzőjeként „*ezek a programok még egyértelműen az épített környezet felújítására (épületrehabilitáció, tömbrehabilitáció) koncentráltak. A felújítási folyamat a vidéki nagyvárosokban csak a rendszerváltás után, a kilencvenes évek második felében indult újra és az ezredforduló után vett nagyobb lendületet (pl. Debrecen, Székesfehérvár, Miskolc, Nyíregyháza, Sopron)*” (Egedy T. 2009). Ezekben a városrehabilitációs tervekben kitüntetett szerepet szántak a városközpontok (főterek, főutcák) megújításának. A városközpontok sok esetben igencsak látványos átalakuláson mentek keresztül. „*A megújulási folyamat nem csupán a piaci átmenet hozadéka, igen gyakran a helyi politika is rásegít, a maga presztízs jellegű beruházásaival, főtér projektjeivel*” (Kovács Z. 2008).

A rendszerváltást követően a közép-európai országok nagyvárosaiban (különösen a belvárosokban) a kereskedelmi és pénzügyi szektor gyors térnyerése volt megfigyelhető (Enyedi Gy. 1998). Magyarországon is épültek sokszor hivalkodó, az utcaképbe nem illő irodaházak, banképületek vagy éppen plázák, melyek éles ellentétben álltak a (bel)városok üttö-kopott (köz)épületeivel és nehezen voltak beilleszthetők a korábban elfogadott településrendezési tervekbe is.

Debrecen belvárosának rehabilitációja

Az 1990 utáni helyzet bemutatása

A rendszerváltás időszakában, más magyarországi nagyvárosokhoz hasonlóan, Debrecen belvárosa is leromlott, elhanyagolt képet mutatott. Korszerűtlen, felújításra, esetleg bontásra szoruló épületek tömegei mellett szükségessé vált a közterületek, közterek rendbetétele, a közlekedési rendszer megreformálása, az ellátás illetve a szolgáltatások színvonalának javítása, a népesedési mutatók (elöregedő népesség, elvándorlás stb.) romlásának megállítása. A 90-es évek elején az ország romló gazdasági helyzete (keleti piacok elvesztése, gyárbezárások, növekvő munkanélküliség, általános pénztelenség, infláció hajtotta költségnövekedés stb.) nehéz helyzetbe hozta Debrecen város önkormányzatát is. A vizsgált városrészben történtek ugyan épületrekonstrukciók, de nagyobb, a belvárost érintő rehabilitációs program beindítására az említett gazdasági nehézségek közepette nem kerülhetett sor. Sőt, az idő múlásával, az elmaradt fejlesztések és az előrehaladt motorizáció miatt a helyzet csak rosszabb lett. Pár évvel a rendszerváltás után arról olvashatunk, hogy „a városközpont a belváros egyéb területeihez hasonlóan elhanyagolt, tönkrement állapotban van, s megoldatlan közleke-

dési, forgalmi kérdések is terhelik” (Süli-Zakar I. 1994). A Debrecen várost kutató szakemberek is felhívták a figyelmet a rossz állapotban lévő „elavult, fel nem használható épületállomány” bontásának szükségességére, illetve az utcanyitások jelentőségére, melyek lehetővé teszik a belső területek feltárását, így a szükséges fejlesztések beindítását. Megállapítják, hogy a felsorolt problémák „végső soron a gazdasági élet fellendülésének függvényében oldhatók meg eredményesen” (Süli-Zakar I. 1994).

A 90-es évek első fele nem kedvezett a nagyobb beruházások, rehabilitációs programok megvalósításának. A szerényebb anyagi lehetőségek közepette a belvárosban többnyire állagmegóvások és néhány épület- és homlokzat-rekonstrukció megvalósítására futotta az önkormányzat erejéből. Ekkor, a 90-es évek elején alakították sétálóutcává a Kossuth és Szent Anna utcákat összekötő Batthyány utcát. A térkő lerakása mellett gondot fordítottak zöld felületek kialakítására, utcabútorokat helyeztek el és sor került az épületek csinosítására is. A sétálóutcában többek közt étterem, teázó, cukrászda, utazási iroda, könyvesbolt, órásbolt található. A Batthyány utca neve az elmúlt években a Gambrinus közszel kapcsolatos tömbfeltárás során is többször felmerült.

A város főtere

Debrecenben is, csakúgy, mint más magyarországi városok esetében, kiemelt jelentőséggel kezelték a város főutcájának (főterének) rendbetételét. A Debrecen városfejlődése során létrejött sajátos utcaszerkezet jellemzője volt, hogy a városközpontban igazi tér nem alakult ki. Piacter helyett piac utca jött létre, amely a Nagytemplom (korábbi Szent András, majd András templom) előtt térré szélesedett. A probléma egyfelől éppen abból fakadt, hogy a történelmi városmagban nem volt egy olyan központi tér, ahol a városlakók, illetve az itt időző vendégek zavartalanul megállhatnak egy kicsit megpihenni, leülhetnek, beszélgethetnek stb. A probléma másfelől az volt, hogy a Nagytemplom előtt térré szélesedő Piac utca évtizedek óta megszenvedte a növekvő járműforgalom okozta környezeti terhelést. A csekélyke zöld terület mellett volt ugyan egy-két pad is, de a terület elsősorban a főtcán áthaladó jármű, illetve gyalogosforgalom kiszolgálásának lett alárendelve. Hosszú, mondhatjuk több évtizedes tervezgetés után, az 1990-es évek végén jött el a városvezetés számára a lehetőség az említett terület átalakítására. A tervek szerint egy olyan főteret kellett a város szívében létrehozni, ahol a zöldterület növelésével az emberek pihenni, színes programok révén szórakozni, kapcsolódni tudnak. Természetesen mindez, a villamosforgalom kivételével, a gépjárművek kitiltását eredményezte. (A város észak-déli közlekedési tengelyének számító Piac utca felső részének a járműforgalom elől való lezárása vont maga után a nyugati kiskörút megépítésének szükségességét, amelyről később még lesz szó.) Az építési munkálatok 2000-ben kezdődtek és a következő évben már birtokba is vehették a lakosok a város (új) főterét.

A városrehabilitáció terén így az első, igen fontos lépés a főtér (közismerten: Kossuth tér) 2001-es átadása volt. A főtér kialakítása önmagában véve is egy új turisztikai célterületet hozott létre a város szívében. A város jelképének számító református Nagytemplom mellett (amely önmagában véve is jelentős idegenforgalmi látványosság) újabb elemekkel bővült, gazdagodott a tér. Az új látványosságok közt kell megemlíteni, a megújult Kossuth-szobor előtt elhelyezett városcímert, a Nagytemplom mellett (már a Romkert rekonstrukciójához kötődve) felállított üvegpiramist és a tér északnyugati sarkában elhelyezett Szabó Lőrinc szobrot vagy a két reneszánsz stílusú kutat. Nemcsak a turisták, hanem a városlakók pihenését, kikapcsolódását segítik elő a zöldterületek, a két szökőkút és az ivó-kutak. *„A városvezetés és az átépítési terveket kidolgozó építészek szándéka egyértelmű volt. Debrecen főterének historizáló hangulatát igyekeztek az új térelemekkel fokozni, valamint a város által szervezett kulturális tömegrendezvények számára otthont teremteni”* (Biczó G. 2005). A főtér így alkalmassá vált kulturális programok, nagyrendezvények lebonyolítására (különböző fesztiválok, könyvhét vagy éppen a virágkarneválhoz kapcsolódó rendezvények). A felsoroltak mellett megemlékezéseket, politikai rendezvényeket is tarthatnak a téren. A (fő)tér egykori funkcióját idézi a karácsonyt megelőző vásár. Az üzleti vagy turisztikai szerep növekedését jelzi, hogy a főtéren és annak környékén egyre több kávézó és étterem nyílt az említett időszakban.

További sétaterek és sétálóutcák kialakítása

Fontos rekreációs és turisztikai szerepet töltenek be a főtér szomszédságában található parkosított terek. A főtér közvetlen szomszédságában, a Nagytemplom és a Református Kollégium közt található Kálvin tér (az Emlékkert és a Romkert területe) jelentős felújításon, átalakításon esett át az elmúlt időszakban. A Debrecen Belváros funkcióbővítő városrehabilitációjához kapcsolódó projekt 2009-ben vette kezdetét. A Nagytemplom mögötti terület rekonstrukciója 2011-ben fejeződött be. Felújították a növényzetet, a sétautakat és új padok, világítótestek kerültek kihelyezésre. Az itt található Romkert rendbetételén túl újabb funkciókkal (egy galéria és kávézó megnyitása) is gazdagodott a terület. A megújult park területét kovácsoltvas kerítés védi a nemkívánatos éjszakai látogatóktól.

A Kálvin tér szomszédságában található a Déri tér és a Baltazár Dezső tér. Mindkét tér egy-egy fontos kulturális intézményhez kötődik. A Déri tér a Déri Múzeum, míg a Baltazár Dezső tér a MODEM látogatóinak nyújt (többek közt) kikapcsolódási, pihenési lehetőséget. A Déri tér esetében az átalakítást követően is a pihenőpark, a rekreációs szerep megőrzése volt az elsődleges. A tér rekonstrukciójára a főtér átadását követően került sor. A zöldfelület megújítása és a csobogó rekonstrukciója mellett új padok is kerültek kihelyezésre. A Baltazár Dezső tér Debrecen egyik legfiatalabb, a modern építészeti stílusjegyeket ötvöző tere. Megszületését a Kölcsey Központ és a MODEM épületegyüttes-

ének köszönheti. Többek közt az említett intézmények programjaihoz kötődő kulturális rendezvények, események külső lebonyolítására ad lehetőséget.

Az elmúlt évek során Debrecen belvárosában (a funkcióbővítő város-rehabilitáció keretei közt) további utcák és terek megújítására, kialakítására is sor került. A Csapó utca egy részének sétálóutcává alakítása részben a főtér kialakításához kötődött. Ennél jelentősebb a Vár utca és a Rákóczi utcák közti szakaszon a sétáló övezet kialakítása. Az átalakításra jó lehetőséget kínált a Fórum monumentális épületének a felépítése. A térkö lerakása és az utcabútorok mellett helyet kapott egy csobogó is. A modern, nyáron mediterrán hangulatot idéző sétáló övezetben lassan megújulnak a régi épületek és átalakulnak az üzletek. Az egykori húsbolt helyén pékház nyílt, továbbá új kávézó, coctail-bár valamint presszó várja itt a vendégeit. A sétálóövezetből eltűnt az utcai piac, az utcai árusok egy része beköltözött az új Nagypiac épületébe, míg a virágpiac egy része átköltözött a Vár utca és a Piac utca közötti szakaszra.

A belváros legfiatalabb sétálóutcája és megújuló terei közé tartozik a Simonffy utca és a szomszédos Halköz területe. Mindkét közterület esetében jelentős mértékben nőtt a turisztikai vonzerő. Felújításukat követően eredeti szépségükben csodálhatjuk a Simonffy utcai iker bérházakat: a homlokzat rendbetételén kívül felújították az épület tetőzetét és visszaépítették a korábbi tornyokat is. A Simonffy utca felső szakaszának felújítása 2004-ben fejeződött be, míg a megújult Halköz-teret 2010-ben adták át. Az új díszburkolat kialakítása mellett, többek közt új padok és világítótestek kerültek kihelyezésre. A Simonffy utcán fákat ültettek, míg a Halközben látvány-szökőkút épült. Fontos megemlíteni, hogy a Halköz sétaterének kialakításakor, ahhoz kapcsolódóan tömbfeltárássra is sor került az említett területen. A tömbfeltárás révén közvetlen összeköttetés jött létre a Halköz és a Bajcsy-Zsilinszky utcák között. Nemcsak az értéke nőtt ez által az itt található ingatlanoknak, hanem a belváros egyre pezsgőbb turisztikai életébe is bekapcsolódhatott ez a terület. Szembetűnő változás a kávézók elszaporodása. A kávézók mellett cukrászda, különleges árucikkeket kínáló üzletek (pálinkaház, borüzlet, húsdelikátesz-üzlet stb.), továbbá galériák változtatják egymást. A Halköz és a Simonffy utca említett szakasza (kiülős vendéglátóhelyei révén), rövid idő alatt nagy népszerűsége tette szert. A környék egyre népszerűbb a lakást vásárlók körében is. A régi, romos épületek helyét egyre több új építésű, divatos társasház veszi át. A Simonffy utcán zajló fejlesztések sorába illeszkedik a Halköztől a nyugati kiskörútig tartó szakasz rendbetétele. A beruházás során, mely 2014 elején vette kezdetét, felújítják az útburkolatot, rendbe teszik a járdát és kicserélik a növényzetet is.

Korábban születtek tervek a Dósa nádor tér rendezésével kapcsolatban is, de a napvilágot látott terveken az idő azóta túllépett és a tér átalakítására egyelőre várni kell. A közeljövő feladata lesz a Csokonai Színház mögötti terület (Ady park) és a Petőfi tér rendezése. Mindkét beruházáshoz elkészültek a szükséges tervek, sőt az Ady park felújításával a tervek szerint már 2014 szeptembe-

rére végeznek is. Ettől jóval nagyobb beruházás lesz a belváros déli „kapujában” a Petőfi tér rekonstrukciója. Ezzel kapcsolatban már korábban megfogalmaztam, hogy történtek ugyan fejlesztések az elmúlt évek során, de „a tér összességében még most is elhanyagolt állapotot mutat.” A tér ebben az állapotában vonzza a közeli vasútállomásról (Nagyállomás) és annak környékéről a gyanús, nemkívánatos alakokat. Az sem mellékes persze, hogy a vasútállomásra érkező vendégeket milyen kép fogadja, milyen lesz az első benyomás, amit a városról kapnak (Kecskés T. 2011). Ebben jelenthet majd megoldást az úgynevezett intermodális közösségi közlekedési központ létrejötte, Ennek során ugyanis jelentősen átépítik és modernizálják a Nagyállomást és környékét. Az elkészült tervek szerint a Petőfi tér rekonstrukciójára is ekkor nyílhat lehetőség.

Fontos, hogy a belváros rehabilitációja kapcsán, a „sétálóutcák létrehozásával kialakuljon egy olyan városi arculat („urban design”), amely ha csak részben is, de feltámasztja Debrecen korábbi szellemét, és amelyben mind a lakosság, mind a városba látogató turisták jól érzik magukat” (Süli-Zakar I. 1994, 225.).

Tömbfeltárások és tömbrehabilitációk a belvárosban

Debrecen belvárosában az elmúlt másfél-két évtizedben nemcsak az utcák, terek, és egyes épületek újultak meg, hanem mindezek mellett tömbfeltárásokra és tömbrehabilitációra is sor került. Fontos megjegyezni, hogy „rehabilitációról csak akkor beszélhetünk, ha az átépítés során a régi épületek többsége megmarad, és funkcióváltás mellett megújul” (Meggyesi T. 2005). Tömbfeltárássra került sor többek között a Gambrinus köz és a Batthyány utca közti szakaszon. A Gambrinus köz és a Batthyány utca közti közvetlen kapcsolat megteremtése céljából bontási munkák történtek. Az érintett terület rendezésével kapcsolatban sor került a környező ingatlanok rendbetételére, valamint új parkolóhelyek kialakítására is. A Piac és Batthyány utca közötti szakaszon lévő belső telkek, udvarok rendezése azonban még nem fejeződött be. A gyalogosok számára járdák, az autósok részére pedig kulturált parkolási körülmények kialakítására lenne szükség. A Halköz rekonstrukciójához kötődő tömbfeltárásról már esett szó. Itt az elmúlt években igényesen kialakított kávézók, galériák stb. adnak új fejlődési perspektívát. A Piac utcán is egyre több telek belső udvara újult meg az elmúlt években. A kapualjak mögött kis üzletutcákat alakítottak ki. A belváros különböző részein több épületrekonstrukcióra került sor, valamint (a Cívis Ház Zrt. révén) számos régi épület korábbi portálszerkezetét is helyreállították.

A belvárosban az utóbbi évek egyik legjelentősebb tömbrehabilitációja az Arany János – Piac – Miklós utcák által határolt területen vette kezdetét. Az úgynevezett Apolló tömb (amely nevét a Piac és Miklós utcák sarkán álló mozi után kapta) rehabilitációja során célul tűzték ki a mozi mögötti üres terület beépítését; többek között egy új bevásárlóközpont és egy mélygarázs megépítését.

A beruházást egyebek mellett az indokolta, hogy javuljon a környéken élők ellátása és enyhítsék a parkolási gondokat. Az Apolló Superior névre keresztelt létesítmény alapkövét 2008 szeptemberében rakták le, de a három épületből álló kereskedelmi központ közül (a tervekkel ellentétben) egyelőre csak a Miklós utcai üzletházat fejezték be. Ebben az épületben működik az Apolló Egészségügyi Centrum. Az Apolló Üzletház nagyrészt ma is üresen áll és késik a mozi homlokzatának tervezett felújítása is. Az építkezés leállítását a beruházó „az üzletházra való érdeklődés hiányával” magyarázta (dehir.hu 2012.08.27.).

A korábbi piaccsarnok helyén folyó tömbrekonstrukció részeként, 2008-ra elkészült a Debrecen Fórum Kulturális és Kereskedelmi Központ épülete. A Fórum monumentális épülete méreteivel is hirdeti a város kereskedelmi életben játszott vezető szerepét. Az új debreceni nagypiac a helyét elfoglaló Fórum szomszédságában, a régi, időközben korszerűtlenné váló kétszintes parkoló helyén épült fel, átadására 2008 elején került sor. Ugyanennek a tömbrekonstrukciónak a keretében épült fel a „Pulykakakas Üzlet- és Irodaház, amelyben üzletek és szolgáltató egységek, lakások és irodák kaptak helyet” (Euro-Régió Ház Kht. 2008). Ezek az építkezések jelentősen befolyásolták az érintett városrész morfológiáját.

A nyugati kiskörút kialakítása és az ahhoz kapcsolódó építkezések

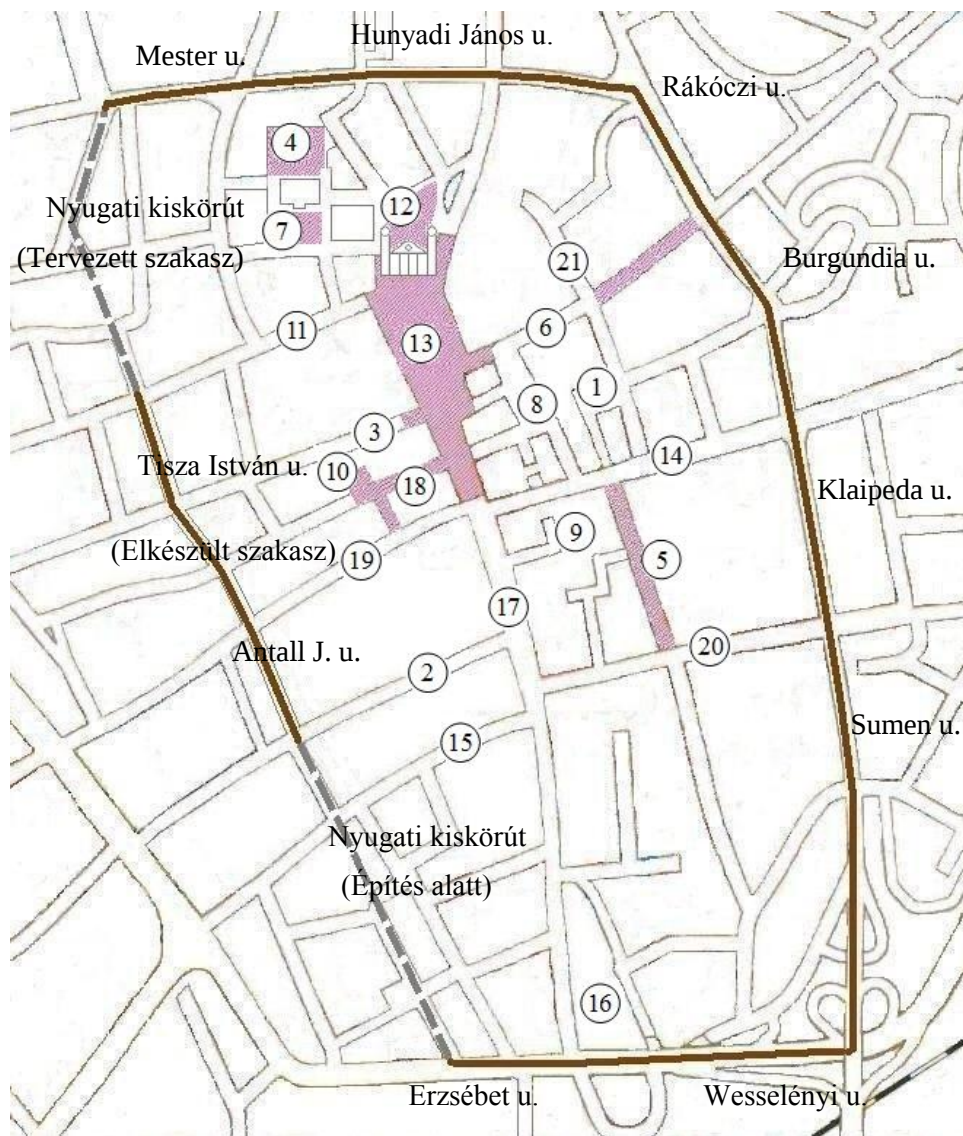
A Piac utcai sétálóövezet kialakítása tette sürgőssé a nyugati tehermentesítő út (kiskörút) megépítését (DMJV Fejlesztési programja 2007-2013). A nyugati kiskörút nyomvonalának megtervezésekor (mely egyben a belváros nyugati határát is kijelöli) a tervezőknek különböző (közösségi, lakossági, műemlékvédelmi stb.) érdeket is figyelembe kellett venni. A nyomvonal mentén, az utcaátvágások-utcanytítások elősegítése érdekében számos (részben rossz állapotban lévő) lakóház került lebontásra. A nyugati kiskörút első szakasza 2012 nyár végére készült el. Ekkor adták át a forgalomnak az Arany János és a Hatvan utcát összekötő szakaszt (Antall József és Tisza István utca). Az érintett területen több új, lámpás csomópont kialakítására is sor került. A Széchenyi utcai, újonnan kialakított kereszteződésben kapott helyett a Debreceni Ítéltábla épülete és számos irodaház építése, tervezése van folyamatban. A bontási munkák befejezése után várhatóan 2014-ben folytatódnak az említett kiskörút déli szakaszának építési munkálatai. Az Arany János és Erzsébet utcák közötti szakasz befejezésére előreláthatólag 2015 májusában kerülhet sor (dehir.hu 2014.03.25.). A harmadik és egyben utolsó, a Hatvan utcát a Mester utcával összekötő szakasz kialakítására majd csak ez után kerül sor.

Az már most látható, hogy a nyugati kiskörút már átadott szakasza mentén (igaz, önkormányzati kezdeményezésre) több beruházás, fejlesztés is történt, illetve van folyamatban. A Széchenyi és Arany János utcák közötti területen, a

formálódó jogi negyed építkezései jelenleg is folynak és a Simonffy utca említett szakasza is a szemünk láttára szépül meg.

Összegzés

Az 1980-90-es évek fordulóján Debrecenben belvárosának jelentős része, más magyarországi városokéhoz hasonlóan, elhanyagolt, leromlott képet mutatott. A belváros rehabilitációja a romló gazdasági helyzet közepette, csak lassan indulhatott meg. Később mégis (az épített környezet megújításával, modernizációjával kapcsolatban) jelentős változásokra került sor. Debrecen esetében a belvároshoz kötődő rehabilitációk, többek közt a tömb-, és épületrehabilitációk sok esetben egy-egy sétatér vagy sétálóutca kialakításához kapcsolódtak. A főtér kialakítása siettetette a nyugati kiskörút létrejöttét. A kiskörút mentén zajló építkezések pedig elősegítik az érintett városrész átalakulását, további fejlődését.

1. ábra: A belváros határait kijelölő utcák, valamint a tanulmányban szereplő közterületek nevei a sétaterek és sétálóutcák bejelölésével (Saját szerkesztés)

①	Ady park	⑧	Dósa nádor tér	⑮	Miklós u.
②	Arany János u.	⑨	Gambrinus köz	⑯	Petőfi tér
③	Bajcsy-Zsilinszky u.	⑩	Hal köz	⑰	Piac u.
④	Baltazár Dezső tér	⑪	Hatvan u.	⑱	Simonffy u.
⑤	Batthyány u.	⑫	Kálvin tér	⑲	Széchenyi u.
⑥	Csapó u.	⑬	Kossuth tér – Piac u.	⑳	Szent Anna u.
⑦	Déri tér	⑭	Kossuth u.	㉑	Vár u.

Felhasznált irodalom^{*)}

- BICZÓ G. (2005): Séta a debreceni Kossuth téren, avagy a „vizuális narratológia” gyakorlatban. – In: N. Kovács T. – Böhm G. – Mester T. (szerk.): Terek és szövetek. Újabb perspektívák a városkutatásban. Kijárat Kiadó, Budapest, 88 p.
- Debrecen Megyei Jogú Város fejlesztési programja 2007-2013. Helyzetfeltárás, 58 p.
Forrás:
http://portal.debrecen.hu/upload/File/Gazdasag/koncepcio/varsfejlesztisiprogram2007_13.pdf
- Dehir elektronikus hírportál:
<http://www.dehir.hu/debrecen/nem-tudni-befejezik-e-valaha-az-apollo-superiort/2012/08/27/>
<http://www.dehir.hu/debrecen/jovo-majusra-keszulhet-el-a-nyugati-kiskorut-masodik-szakasza/2014/03/25/>
- EGEDY T. (2009): Városrehabilitáció és életminőség. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, pp. 70-71.
- ENYEDI GY. (1998): Transformation in Central European Postsocialist Cities. Centre for Regional Studies of Hungarian Academy of Sciences, Discussion Papers, No. 21, Pécs, pp. 36-37.
- EURO-RÉGIÓ HÁZ KHT. (2008): Debrecen Megyei Jogú Város Integrált Városfejlesztési Stratégiája, Debrecen, 78. p. Forrás:
http://portal.debrecen.hu/upload/File/Gazdasag/varsrehabilitacio/IVS_Debrecen_20080407.pdf
- IZSÁK É. (2003): A városfejlődés természeti és társadalmi tényezői. Budapest és környéke. Napvilág Kiadó, Budapest, pp. 156-160.
- KECSKÉS T. (2011): Debrecen városfejlődése a rendszerváltás után. – In: Süli-Zakar I. (szerk.): “Falvaink sorsa” és “A városnövekedés szakaszai”. Tiszteltetés a 80 éves

^{*)} Adatgyűjtés lezárva: 2014. március 31.

- Enyedi György akadémikus előtt. Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 139 p.
- KOVÁCS Z. (2008): A városi táj átalakulása Magyarországon a rendszerváltozás után. – In: Orosz Z. – Fazekas I. (szerk.): Települési Környezet. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, pp. 16-17.
- MEGGYESI T. (2005): A 20. század urbanisztikájának útvesztői. TERC, Budapest, pp. 258-259.
- SÜLI-ZAKAR I. (szerk.) (1994): Debrecen fejlesztési elképzelései. Debreceni Regionális Gazdaságfejlesztési Alapítvány, Debrecen, pp. 207-208., 225.